

ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZAR HİKÂYESİ İÇİN YENİ BİR KAYNAK: BOYABAT VARYANTI

A NEW SOURCE FOR THE NARRATIVE OF SHAH ISHMAIL AND GULIZAR:
BOYABAT VARIANT

Atiye NAZLI*

ÖZ: Halk hikâyeleri 16. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir şeklinde halk edebiyatı türüdür. Konuları bakımından aşk, kahramanlık veya aşk ve kahramanlık şeklinde sınıflandırılır. 20. yüzyıl sonlarına kadar televizyon ve sinema yani beyaz perdenin hayatımıza girmesine kadar halkın sosyalleşmesini aynı zamanda eğitim ve kültür aktarımı işlevini üstlenmişlerdir. Üzerinde yüzlerce çalışma yapılan halk hikâyelerinin kahramanları; âşıklar, mitik ve hayali kahramanlar veya tarihte yaşamış o toplum için önemli olan bir sultan, şair veya bey olabilmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız hikâye kahramanı Şah İsmail'dir. O Türkiye sahası içinde yaşamamış olmasına karşın hayatı etrafında anlatılan halk hikâyesi doğudan batıya hemen her ilimizde yer almaktadır. Bir halk hikâyesi kahramanı olarak görülen Şah İsmail, anlatılarda genellikle sevgilisine kavuşmak için mücadele eden âşık gibi görülmesine karşın, hikâye eş metinlerine kimi zaman kahraman olarak yer almaktadır. Şah İsmail Hikâyelerinin kurgu yapısı yazılı ve sözlü kaynaklarda paralel işlenmiş, ancak anlatıcıya bağlı olarak bazen uzun veya kısa olabilmektedir. Genellikle halk hikâyelerinin yazılı kaynaklarda yer alan nazım kısımları, sözlü kaynaklarda çok fazla yer almamaktadır. İncelememize konu olan "Şah İsmail ve Gülizar Hikâyesi"nde manzum kısımları eksik mısra ve dörtlükler olmasına karşın ses kaydında ezgili bir biçimde söylenmiş olması önem arz etmektedir. Kaynak kişi, meddah veya âşık olmamasına karşın, hikâyenin nazım kısımlarını ezgili şekilde söylemesi, hikâye anlatma geleneğinin 20. yüzyıl sonlarında varlığını devam ettirmesi açısından önemlidir. Makalemizde ele alınan derleme 1984 yılında Sinop- Boyabat ilçesinin eski Nefsidere yeni adı Dereçatı köyünde yaşayan kaynak kişiden derlenmiştir. Çalışmamızda hikâyenin nazım kısımları eksiksiz verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk hikâyesi, Şah İsmail, şiir, sözlü gelenek, dönüşüm.

ABSTRACT:

Folk narratives are a type of folk literature in verse and prose told by minstrels and public storytellers in Anatolia since the 16th century. In terms of its subjects, it is classified as love, heroism or love and heroism. Until television and cinema, that is, the silver screen, came into our lives towards the end of the 20th century, they undertook the socialisation of the people as well as the task of education and cultural transmission. The heroes of the folk narrative on which hundreds of studies have been carried out can be minstrels, mythical and imaginary heroes, or sultans, poets, or beys who lived in history and were important for that society. The hero of the narrative we discussed in our study is Shah Ismail. Although he did not live in Turkey, the folk narrative about his life is found in almost every province from east to west. Although Shah Ismail,

* Dr. Öğr. Üyesi-Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Çorum-atiyenzazli@hitit.edu.tr (Orcid: 0000-0002-8640-2216)

who is considered a folk hero, is generally regarded as a lover struggling to meet his beloved in narratives, he is sometimes included as a hero in the story co-texts. The fictional structure of Shah Ismail's narratives is parallel in written and oral sources but can sometimes be long or short depending on the narrator. In general, the verse parts of folk narratives in written sources are not included in oral sources very much. Although there are verses and quatrains with missing verse parts in the "Shah Ismail and Gülizar Narrative", which is the subject of our analysis, it must be sung in a melodious form in the sound recording. Even though the source person is not a folk narrators or minstrel, singing the verse parts of the story melodiously is important in terms of the continuation of the folk narrators tradition in the late 20th century. The compilation discussed in our article was compiled in 1984 by the source person living in the old Nefsidere village of Sinop-Boyabat district, now called Dereçatı village. In our study, the verse parts of the folk narrative will be given in full.

Keywords: Folk narrative, Shah Ismail, poetry, oral tradition, transformation.

Giriş

Halk hikâyesinin tanımı üzerine çalışma yapmış olan Ali Berat Alptekin; "Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap- İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır (2009: 18)." şeklinde belirtir. Yerli ve yabancı pek çok araştırmacının halk hikâyeleri üzerine çalışmaları bulunur. Pertev Naili Boratav, "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği" adlı eserinde halk hikâyelerini konuları bakımından sınıflandırır ve değerlendirir. "Halk hikâyelerini, umumi olarak, mevzuları bakımından ikiye ayırmak mümkün olur: 1. Kahramanlık hikâyeleri; 2. Aşk hikâyeleri. (2002: 16) Kahramanlık hikâyelerini de alt başlıklara ayıran Boratav; "A. Köroğlu Hikâyeleri, B. Diğer Kahramanlık Hikâyeleri" ve B başlığının altında da iki alt başlık yer alır. "a. Köroğlu Dairesine Bağlı olanlar, b. Diğerleri. (diğer kahramanlık hikâyeleri veyahut da aşk vakalarından çok yiğitlik maceralarını mevzu edinmiş görünen hikâyeler. Bu ikinci çeşitten hikâyeler, numune olarak Köroğlu menkabelerini almışlardır. Hikâyenin kahramanı, hatta bazan, ananeye uyularak bade içmiş olarak gösterilse de daha çok Köroğlu ve onun keleşleri tipinde kahramanlardır: Maceraları kavgalarla, kılıç zoruyla kazanılmış zaferlerle doludur." (2002: 16-17). Boratav, Şah İsmail Hikâyesi'ni Kahramanlık Hikâyeleri ana başlığı altında yer alan "Diğer Kahramanlık hikâyeleri" başlığı altında yer alan "Diğer" (2002: 18) hikâyeler altında yer vermektedir. Şah İsmail Hikâyesi konu olarak aşk hikâyelerine daha yakındır. Ancak Boratav bu hikâyeye kahramanlık hikâyeleri başlığı altında yer verir. Muhtemelen bu durum, Şah İsmail'in âşık olduğu güzelin peşinden elinde saz ile dolaşması ve sevgiliyi elde etmek için yapmış olduğu savaşlarda göstermiş olduğu mücadeleden dolayıdır. Bu durum, muhtemelen destan geleneğinin izlerini taşımasından kaynaklanabileceği gibi, Şah İsmail'in gerçek hayatının etkisi olması da mümkündür.

"Şah İsmail tarihi bir şahsiyettir. Şah İsmail'in adı, İsmal, lâkabı, Safevî'dir, babası Cüneyd oğlu Haydar, annesi Uzun Hasan kızı Alemşah Begim'dir. Şah İsmail, Safevi soyadını büyük dedesi Safiyyüddin'in adından

almıştır.” (Ergun, 1946: 5) Safiyyüddin ailesi bir tekke erbabıdır ve bu nüfuzlarını daima iyi yolda kullanmış, o sıralarda yaşayan hükümdarların halka karşı zulümlerini azaltmaya çalışmışlardır. Safiyyüddin’in 1335 yılında vefatından sonra muhtemelen oğlu ve sonrasında torunu İbrahim posta oturmuştur. 15. yüzyıl sonlarına doğru İbrahim’in vefat etmesiyle yerine oğlu Cüneyd geçmiştir. Ancak o, dedesi ve babası gibi sadece tekke erbabı olarak yaşamamış onun yerine dinî ve siyasi otoritenin bir yansıması olan “bey” unvanı ile yaşamayı tercih etmiştir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin mücadelesi sırasında olaya karışmamasına karşın sonraları Uzun Hasan’ın tarafına geçmiş ve Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah’ın yenilip ölmesi üzerine Uzun Hasan’ın geniş bir coğrafyaya hâkim olmasını sağlamıştır. Uzun Hasan’ın kız kardeşi ile evlenen Cüneyd’in bir oğlu olur ve adını Haydar koyarlar. Dayısı Uzun Hasan’ın sevgisini kazanan ve babasının da 15. yüzyılın sonunda vefat etmesiyle Haydar, dayısının yanında büyümüş, aynı zamanda onun kızı olan Alemşah Begüm ile evlenmiştir. Uzun Hasan, Şah İsmail’in anne tarafından da dedesidir. Alemşah Hatun ile Haydar’ın evliliğinden Yâr Ali ve İsmail adında iki çocukları olur. Haydar’ın bir savaşta hayatını kaybetmesi üzerine büyük oğlu Yâr Ali posta oturup dedelerinin tekkesini devam ettirir. Ancak iki yıl sonra çıkan bir çatışmada Yâr Ali öldürülünce, küçük kardeşi İsmail’i Giylan Hâkimi Şerif Hasan koruması altına alır ve orada onun terbiyesi altında büyür. İsmail 15 yaşına geldiğinde babasının ve kardeşinin intikamını almak için müritlerinden topladığı ordu ile Akkoyunluların üzerine yürür ve onları yener. 1502 tarihinde Safevi devleti Tebriz’de İsmail tarafından kurulur (Ergun, 1946: 6-11). “Şah İsmail 1524’de otuz sekiz yaşında ölmüş, Erdebil’de dedelerinin yanına defnedilmiştir. Yaptığı bütün muharebelerde muzaffer olmuş, yalnız Çaldıran’da Sultan Selim’e karşı yenilmiştir.” (Ergun, 1946: 12). Şah İsmail’in hayatı, iç çekişmelerin olduğu siyasi bir ortamda mücadele ile geçmiştir. Onun genç yaşta hayatını kaybetmesi, halk tahayyülünde muhtemelen yaşaması istenen sevdası üzerine kuruludur.

Şah İsmail’in Anadolu sahasında hiç yaşamadığı tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Hatta o çok genç denilecek bir yaşta vefat etmiştir. Onun tekke postuna oturması veya dinî misyonu kanaatimize göre aşk hikâyeleri kahramanı, aynı zamanda savaşçı kişiliği de kahramanlık hikâyelerinin ‘kahraman/alp’ tipi olmasını sağlamıştır. “Şah İsmail, genç denilecek bir yaşta ölmesine rağmen, siyasi sahada olduğu kadar, edebi sahada da muvaffakiyet göstermiş bir şahsiyettir.” (Ergun, 1946: 17). Türkçe, Farsça ve Arapça pek çok manzumesi ve divanı bulunmaktadır. Şiirlerinde Hatayî mahlasını kullanmıştır. “Hatayî’nin en orijinal manzumeleri hiç şüphe yok ki hece vezn ile yazdığı (Koşma) ve (Semai) şeklindeki nefesleridir ve bu tarz şiirde Yunus Emre’nin muhakkak surette tesiri altında kalmıştır.” (Ergun, 1946: 31). O, Hatayî mahlası ile dinî temler içeren şiirler meydana getirmiştir.

Şah İsmail'in, hikâye kahramanı olarak etrafında oluşan hikâyeler, çeşitli dönemlerde doktora ve yüksek lisans çalışmalarına konu olmuştur. Nilgün Gedik Çetin tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde belirtildiğine göre çeşitli dönemlerde Şah İsmail Hikâyeleri kaynakları şöyledir: "1 yazma, 1 Cönk, 21 Latin harfli baskı ve muhtelif zamanlarda tespit edilip yayınlanan 13 metin" (Çetin, 1998: 22-25, akt. Uysal, 2020: 168).

Çetin tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi, yazılı ve sözlü kaynaklarda yer alan Şah İsmail Hikâyelerini, pek çok yönüyle incelemiştir. Uysal, makalesinde Şah İsmail Hikâyesinin Alanya varyantını diğer sözlü ve yazılı nüshalarını epizot ve konu açısından karşılaştırmıştır. Uysal'ın çalışması "Alanya Varyantı", "Milli Kütüphane Nüshası", "Süleymaniye Nüshası" ve "Grek Nüshası" (2020: 168)'nin karşılaştırılmaları üzerinedir. "Grek Nüshası" üzerine İbrahim Karahancı tarafından hazırlanan bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma Grek Harfli Türkçe Bir Metin: Hekayei Şah İsmail ve Gülüzar Hanum (Çevriyazılı Metin, Dil İncelemesi, Sözlük)" (2013) adını taşımaktadır. Bu hikâyenin Grek harfli olmasının nedeni muhtemelen Karamanis Türkleri tarafından anlatılmış olmasıdır.

Elimizde bulunan Boyabat varyantı ile her iki çalışmayı incelendiğimizde hikâyelerin olay örgüsünün aynı olduğu görülmektedir. Ayrıca Boyabat varyantında halk hikâyeleri epizotlarının her biri yer almasına karşın, motifler açısından bazı farklılıklar yer almaktadır. Örneğin Şah İsmail bade içmemiştir, Gülizar da Şah İsmail'i gördüğü ilk an âşık olur. Gülüzar, bir Yörük Kızı'dır, ancak annesi onu geride bırakmamak için kaçırmaktadır. Masalsı unsurlar açısından Gülperi'nin ağabeyleri İran taraflarında devlerle savaşmaktadır. Arap Üzengi'nin nikabı vardır ve diğer varyantlarında Arap Üzengi remil bakmasına karşın Boyabat varyantında böyle bir durum yoktur. Arap Üzengi ileri görüşlülüğü sayesinde Şah İsmail'in babasının yapacaklarını öncesinden bilmektedir. Şah İsmail gurbetten döndüğünde, önce annesi, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi'yi görür ve padişaha 'Bu kızlara sen evlenmelisin.' der. Sonrasında padişah da kızların güzelliği karşısında karısını haklı bularak kızlarla kendisinin evlenmesinin hakkı olduğunu söyler. Askerlerine, Şah İsmail'i öldürmelerini söylerse de askerleri Şah İsmail'i öldürecek güçte olmadıklarını bundan dolayı yemeğe çağırıp zehirlenmesinin daha kolay olacağını söylerler. Şah İsmail'e ağı tesir etmez. İkinci kez de, padişah ile Şah İsmail'in bir oyun oynamasını, oyunda hile yapılarak Şah İsmail'in yakalanmasını ve gözlerine mil çekilmesini söylerler. Diğer motiflerde bir farklılık bulunmamaktadır.

Elimizde bulunan hikâye, Sinop ilinin Boyabat ilçesinin Dereçatı köyünden Memiş Menteş (Dede)'den (KK-1) 1984-85 yıllarında İstanbul'a geldiği bir zamanda Cemil Kahraman tarafından derlenmiştir. 31 yıl sonra, 6 Haziran 2022 tarihinde Cemil Beyin oğlu Cengiz Kahraman, Yapı Kredi Yayınları Editörü-Araştırmacı-Yazar Sabri Koz'a teslim etmiştir. Sabri Koz tarafından 11 Temmuz 2022 tarihinde bana tevdi edilmiştir. Cemil Bey ve

oğlu Cengiz Bey'in bir kültür araştırmacısı ve elçisi görevleri sayesinde Memiş Dede'nin repertuarında şah İsmail Hikâyesi dışında da pek çok anlatının olduğunu öğrenmekteyiz. Hikâyenin ağız özellikleri incelendiğinde diğer sözlü kaynaklarda şah İsmail'e babası tarafından hediye edilen tüfek, at ve tazı adını görmemize karşın, Boyabat varyantında "bir tüfek, bir at (Kanber) ve bir kopay/kupay" adı geçmektedir. kupay¹ /kupay² (sadece av için kullanılan köpek) adı görülmektedir.

Boyabat varyantını diğer sözlü kaynaklardan ayıran bir özelliği de manzum kısımlarıdır. etin'in 1998 yılında yaptığı yüksek lisans çalışmasında elde bulunan nüshaların ve sözlü kaynakların şiirleri (1998: 127-185) arasında 17 şiirin karşılaştırılması yapılmıştır. Sözlü varyantlarından S2'de (sözlü kaynak Ferruh Arsunar'ın Gaziantep Folkloru'nda yer alan derleme hikyedir.) hikâyenin başında bulunan 'masal tekerlemesi' (1998: 185-186), şah İsmail'in Korku Dağında kaldığı gece ona karşı söylediği şiir (Garip Havası, 1998: 186-187), bade içtikten sonra ilk deyişi (1998:187) ve diğer farklı (1998:187-189) şiirler yer almaktadır.

Uysal'ın çalışmasında yer alan Alanya varyantının tarihi verilmemesine karşın makalenin yayım tarihi 2020'dir ve Alanya varyantında yer alan şiirlerin Mill Kütüphane ve Grek nüshasında yer alan şiirlerle benzerlik taşıdığı belirtilmektedir (2020: 184).

Boyabat varyantında yer alan şiirleri, etin'in şiirlerine göre karşılaştırdığımızda söyle bir sonuç çıkmaktadır.

1. Hikâyenin giriş kısmında kaynak kişinin söylediği bir 'Yaşname' vardır. Kaynak kişi (Memiş Dede) bir döşeme olarak yaşnameye yer vermiştir. Genel olarak 11'li hece ölçüsü ve ilk dörtlük abab diğerleri cccb şeklinde devam etmekte olup bazı mısraları eksik ve 12'li hece ölçüsünde olduğu da görülür. Bu destan diğerler varyantlarda yer almamaktadır.

.....

Asara dikilmiş fidana benzer
Bir yaşına girip kadem basınca
Blblleri terc lisana benzer.

İkisinde sarhoş gibi dolaşır.
Üç yaşında her nesneyle uğraşır.
Dört yaşında boyu biraz uzaşır.

¹ [kopay]; İri kulaklı bir çeşit av köpeği. (Fili *Biga -Çanakale, Kandıra -Kocaeli, Haliliye *Ceyhan -Adana) *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. 8, 1975, Ankara, Türk Dil Kurumu.

² [kupay]; İri kulaklı bir çeşit av köpeği. (Isparta; Dallica -Nazilli -Aydın; Yeniköy -Balıkesir; Bursa; Sivrihisar -Eskişehir; Kurşunlu -Çankırı; Taşova Amasya, Gdl -Ankara; Ayaslar, -Ilgın, Hadim, Çumra -Konya; Tosmurlu, Kızılhisar, Kızıloba -Silifke -İçel; Milas, Yerkesik -Muğla) *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. 8, 1975, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Beş yaşında gözleri mercana benzer.

Altısında değiştirir dişini
Yedisinde beyan ider işini.
Sekizinde cennete koyar ismini.
Dokuzunda bal gibi bostana benzer.

On yaşında gonca güldür açılır.
On birinde miski anber saçılır,
On ikisinde boyu bosu seçilir,
On üçünde kaşlar kemane benzer.

On dördünde giyim, giymek çağıdır,
On beşinde halka akıl dağıdır,
On altısında güzelliğin çağıdır
On yedisinde kaşlar kemane benzer.

On sekizinde cennete koyar arını,
On dokuzunda arar bulur yarını,
Yirmisinde eve koyar gelini.

.....

Yirmibeşinde bıyıkları burulur.
Otuzunda coşkun sular durulur
Otuzbeşinde günahları sorulur.
Yolunu kaybetmiş ceylana benzer.

Kırk yaşında günahıma ağların.
Kırk beşinde gazel düştü bağların.
Ellisinde evlada bel bağların
Yüce dağ başına çökmüş dumana benzer.

Elli beşinde ittüklerim tuş olur.
Altmışında dirlik çöker kış olur.
Altmış beşinde durmaz gözler yaş olur.

.....

Yetmişinde sızı iner dizine.
Yetmiş beşinde kimse bakmaz yüzüne

Sekseninde duman çöker yüzünde

Baykuşlar misali virana benzer.

Seksen beşinde deliği, boyu, bükülür,
Gider, ömrü, günü, penci sökülür
Doksanunda hep dişleri dökülür
.....

İnsanoğlu doğsan beşine varınca
Ezrail gelip pençesini alınca
İnsanoğlu yüz yaşına varınca
Aynı bir savrulmuş samana benzer

2. İkinci şiir, Şah İsmail ile Gülizar'ın ilk karşılaşmasında Şah İsmail'in bayılıp uyandığında söylediği deyiştir. Kaynak kişi 'aldı oğlan', 'aldı kız' yerine, 'şu beyit akıyor..' ifadesini kullanmaktadır. Çetin'de yer alan şiir ile karşılaştırıldığında, dörtlüklerin benzer mısraları olmasına karşın kaynak kişimiz ikinci dörtlüğü unutmuş, diğer dörtlüklerde benzer anlamlara gelen fakat ayrı şekillerde şiiri dile getirmiştir. Muhtemelen kaynak kişi 'Memiş Dede'nin dinlediği hikâyeye, diğer Şah İsmail Hikâyelerinden farklı olabilir. Bir diğer önemli konu, Boyabat varyantında Şah İsmail ve Gülizar badeli âşık değildir. İki sevgili, halk hikâyelerinde yer alan kahramanların âşık olma şekillerinden, "ilk görüşte aşk motifi"nce dörtlük söylemektedir.

Melül melül bakan dilber

Harap etti aşkın beni
Leblerinden bir güzeli
Harap etti aşkın beni

Ben seni bilmezdim ezelden.
.....

Şah İsmail vurgun sana.
Adın nedir söyle bana
Kül olayım yana yana.
Harab etti aşkın beni

O da diyor;

Benim adım Gülizardır.
Sensiz dünya bana dardır.

Herkesin bir yeri vardır.
Git yiğidim ben seninim

Melil melil bakan dilber

Dutam bir yana ayrılık
Yandı vücudum kül oldu
Ölem bir yana ayrılık

Aldı Kız

Bilmez idim seni ezeli
Var yiğit git ben seninim
Döküldü bağın gazeli
Var yiğit git ben seninim

Aldı şah İsmail

Şah İsmail geldi sana
Güzel adın bildir bana
Beni koyma yana yana
Müşkildir bana ayrılık

Aldı kız

Gülizardır senin yârin
Serimde gördüm didarın
Vallahi budur ikrarım
Var git yiğit ben seninim (Çetin, 1998: 127-128)

3. Şah İsmail'in gerisin geriye dönüp arkadaşları ile buluştuğunda söylediği ilk şiir; 8'li hece ölçüsü, dörtlükler abcb, dddb, ... şeklindedir. Devamında ikinci şiir, 8'li hece ölçüsü, aabc, dddc kafiye düzeni ve 'Dönmeliyiz artık geri' ayaklı'dır. Çetin'de yer alan şiir de 8'li hece ölçüsü ilk dörtlük abcb, dddb kafiye düzenine sahiptir. Boyabat varyantında Şah İsmail, arkadaşlarına âşık olduğunu ve sevgiliye dönmek istediği anlatırken, Çetin'de yer alan şiir de ise âşık olduğu ve ayrılık açısından söz etmektedir.

Şu beyiti atıyor şimdi arkadaşlarına:

Hey ağalar, hey yoldaşlar,
Ah ben nelerden **ayrıldım.**
Şahit buñlar daha var.
Ben bir şekerden **ayrıldım.**

Yaktı beni o gözleri
Yüzünde gördüm şeheri
Kevser'den farksız lebleri,
İçtim de yârden ayrıldım

Hayalimde bir hayali
Süzülür Hürü misali
Kimse derdimden anlamaz,
Dönmeliyiz artık geri

Kolay gelir derdim dile.
Anlamaz Lokman bile.
Acıyın Şah İsmail'e.
Dönmeliyiz artık geri

Hey ağalar [hey] gaziler
Görün nelerden **ayrıldım**

Öptüm ve hem helalleştim
Leb-i sükkerden **ayrıldım**

Bir gün şad olup güleyim
Yardan intikam alayım
Bir gece mihman olayım
Gülyüzlü yardan ayrıldım

Şah İsmail eder dilek
Beni hasret koyma felek
Selvi boylu huri melek
Ben Gülizar'dan ayrıldım.
(Çetin, 1998: 130)

4. Gülizar'ın annesi tarafından kaçırılmasından sonra padişah, Şah İsmail için gülşen bahçesinde kızları toplamış, ancak o kızları gördüğünde durumu anlamış ve şiir söylemiştir. Şiir 3 dörtlükten oluşmaktadır ve Şah İsmail'in mahlasının geçtiği dörtlük yer almamaktadır. Genel olarak 11'li hece ölçüsü ile söylenmiştir. Boyabat varyantında şiirin kafiye düzeni, abab, cccb şeklindedir, ancak bazı mısraların ölçüsü 8-9-10 şeklinde yer almasına karşın, kaynak kişi ezgili bir şekilde heceleri uzatarak 8'li hece ölçüsü olan mısraı 10'lu gibi değiştirmektedir. Şiirin ayağı her ikisinde de "Hiçbirisi Gülüzara benzemez."dir. Çetin'de şiir şöyledir: "Şah İsmail kırk gün süren uykusundan uyandıktan sonra Gülizar'ın gittiğini öğrenir. Padişah, oğlunun evlenmesi için gülşen bahçesine kızları toplar. Şah İsmail kızları görür..." (Çetin, 1998: 136) şeklinde verilmektedir ve 5 dörtlükten oluşmaktadır. Boyabat varyantında şiirlerin kafiyesi, Çetin'de yer alan şiirlere göre daha belirgin ve durakları bulunmaktadır.

Şu beyiti atıyor kızlara Şah İsmail:

Bölük bölük olmuş hürü kızları
Hiçbirisi Gülüzar'a benzemez.
Yere inmiş göğün yıldızları.
Hiçbirisi Gülüzara benzemez.

Kiminin teni ak kiminin esmer
Kiminin dudağı bir yudum kevser
Kimi melek gibi hemen gülümser.
Hiçbirisi Gülüzara benzemez

Kimi açılmış, gonca güldür.
Kimi karanfil, kimi sümbüldür.
Yüzlerine bakar artık güldür
Hiçbirisi Gülüzara benzemez.

Bölük bölük olmuş huri kızları
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Gönül kimi severse güzel odur
dünyada
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giymiş kimi kırmızı
Kimi gül devşirir kimi nergisi
Kimi şeyh islamin vezirin kızı
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giymiş kimi turuncu
Kiminin ağzında dişleri inci
Kiminin koynunda narı turuncu
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giymiş kimi zıbayı
Kiminin dünyada yoktur erbabı
Kiminin koyunuzda cevahir kabı

Hiçbirisi Gülizar'a benzemez
Şah İsmail [dersen] yandı tutuştu
Kızlar ile helalleşti velvele düştü
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez.
(Çetin, 1998: 137)

5. Şah İsmail, Gülizar'ın peşinden gitmek isteyince babası gitmesine engel olur, annesi üzülse de onun gideceğini bilir. Şah İsmail annesine dörtlük söyler. Boyabat varyantında şiirin ayağı, Çetin'de şiirin ilk mısraıdır. Her iki şiir de 8'li hece ölçüsü abab, cccb şeklindedir.

Annesine şu beyiti atıyor.

Yol göründü, bugün bana
Anne sütünü helal et.
Kokulaşalım, kana kana
Anne sütünü helal et,

Ciğerimi bir ok dağlar
Aşacağım nice dağlar.
Göreceğim nice bağlar
Anne sütünü helal et.

Baban boş koymasın tahtı
Açık olsun her an bahtı
İçime işledi ahtı.
Anne sütünü helal et

Ana sütün helal eyle
Gözlerinden dökme abı
Nail oldum ben bu derde
Asla derdimin yok hesabı

Ne babam derdime ağlar
Bu hasret ciğerim dağlar
Ben giderim anam ağlar
İmdat eyle Hakk cenabı

Kamertay urdum üzengi
Bülbül öter seher vakti
Babam boş koymasın tahtı
Yıkılır tacı mihrabı

Kamertay saldım yola

Üçler yediler kırklar ile
İmdat eyle Şah İsmail'e

Olayım haki türabı
(Çetin, 1998: 140-141)

6. Şah İsmail, Gülizar'a âşık olduğu yani onu ilk gördüğü obasına ve av sırasında konakladıkları çeşmeye gider. Burada çeşmeye dörtlük söyler. Boyabat varyantında üç dörtlük tam, ikinci dörtlüğün iki mısraı eksiktir, 8'li hece ölçüsü, türkü şeklinde abab, cc., abab, dddb gibi kafiye şeması bulunur, ayağı "Bu derdi sen verdin bana"dır. Çetin'de yer alan Şah İsmail'in çeşmeye söylediği şiir, üç dörtlük tam, üçüncü dörtlüğün iki mısraı eksik, hece ölçüsü mısralara göre farklı olmakla birlikte çoğunlukla 11'li hece ölçüsü abcb, dddb, bb., eeb kafiye düzeni ve "neyleyim" ayağı ile meydana getirilmiştir.

Çeşmeye şu beyiti atıyor.

Ne akarsın, harıl harıl
Bu derdi sen verdin bana.
İster gücen, ister darıl
Bu derdi sen verdin bana

Burada rastladım bir ceyslana.
Yandı vücudum döndü büryana.
.....
.....

Ne akarsın harıl harıl
Bu derdi sen verdin bana.
İster gücen ister darıl
Bu derdi sen verdin bana

Burada olmasaydın sen
O cepheyi görmezdim ben.
Hürriyetim gitti elden
Bu derdi sen verdin bana

Yatmış idim ben de hab-ı gafletten
Derunum aşkla doldu neyleyim
Erenler sırrı bize galiptir
Sevdasın saldı neyleyim

Bilmem melek bilmem [ki] huri
Arayıp bulmalı ol nazlı yâri
Katar katar olmuş yüzünün nuru
Anın şevki aklım aldı neyleyim

Bir haber sorayım halden neyleyim
Gözlerim yaş ile doldu neyleyim
.....
.....

[Şah] İsmail bilir bülbül dilinden
Ayrı düştüm şimdi Gülizarımdan
Bade nuş eyledim kırklar elinden
Yolumuz gurbete [düştü] neyleyim
(Çetin, 1998: 142-143)

Şah İsmail, Gülizar'ın yaylasına gider, bakar ki hiçbir şey kalmamış, yaylaya dörtlük söyler. Çetin'de, Şah İsmail'in ceylanı kovaladığı yere de dörtlük söylenmiştir. Ancak Boyabat varyantında ceylan için söylenen bir dörtlük yoktur. Çetin'de ceylan için söylenen dörtlük Boyabat varyantında yaylaya söylenmiştir. Ayrıca Çetin'de Şah İsmail Gülizar'ın obasına gittiğinde hiçbir şey bulamayınca söylediği şiir ile Boyabat varyantında yaylaya

söylediği şiirin pek çok mısraları benzemektedir. Boyabat varyantında yer alan şiir, 11'li hece, üç üçlük ve bir dörtlükten oluşmaktadır. Kafiyesi aab, ccb, ddb, eeb şeklinde ve 'nereye gitti?' ayağındadır. Çetin'de yer alan şiir, bir üçlük, iki dörtlük aab, cccb, dddb ve 'gördün mü' ayağıyla söylenmiştir.

Şu beyiti atıyor;

Burada rastladım yarım ceylana.
Yurdunu terk edip gitmiş bir yana.
Yayla, Gülizarım nereye gitti?

Beni Mecnun etti, çıkardı yola.
Atımı süreyim, sağa ve sola.
Yayla, Gülizar'ım nereye gitti?

Ya Hind'e gitmiş, ya Yemen'e.
Bir defa sorayım, çayır çimene
Yayla Gülizar'ım nereye gitti?

Genç yaşında saldı beni ateşe.
Ya Mısıra gitmiş ya Habeşe
Bir defa sorayım doğan güneş'e.
Güneş, Gülizar'ım nereye gitti?

Ben tazımı bunda saldım ceylana
Yandı [da] vücudum dündü pür-yana
Yayla benim Gülizarım gördün mü

Beni mecnun etti dağa düşürür
Gittiği yolları bilmez şaşırır
Ben neyerim beni dağlara düşürür
Yayla benim Gülizarım gördün mü

Şah İsmail[in] kalbi mecnun gider
Aklını başından [aldı] bir hoş gider
Bu yaylada melil melil gider
Yayla benim Gülizarım gördün mü
(Çetin, 1998: 144-145)

Yükseklerde[n] gelen geçen turnalar
Turna benim Gülizarım gördün mü
Güz geldikte bağlar döker gazeli
Güller benim Gülizarım gördün mü

**Bilmem Hind'e gitti, yoksa
Yemen'e**

Akti çeşmim yaşı döndü ummana
Bir haber sorayım yeşil çimene
Çimen benim Gülizarım gördün mü

**Bilmem Mısır'a gitti bilmem
Habeşe**

Genç yaşında beni saldı eteşe

Bir haber sorayım dağ ile taşla
Dağlar benim Gülizarım gördün mü

Şah İsmail bent eylemiş özüne
Bir ot düşmüş yüreğim üzerine
Daha tıfl iken düştüm izine
Yollar benim Gülizarım gördün mü
(Çetin, 146-147)

7. Şah İsmail Gülperi'nin sarayına ulaşır, bu sarayın kapısı yoktur. Şah İsmail kapısı olmayan saraya şu şiiri söylemektedir. Çetin'de yer alan şiirlerde mısra benzerliği olmasına karşın farklılıklar da bulunmaktadır. Boyabat varyantında yer alan dördlük 8'li hece ölçüsü birinci dördlüğün üçüncü mısraı yarımındır. Bu nedenle kaynak kişinin şiirin dördlüklerini karıştırdığını veya unuttuğunu söylememiz mümkündür ancak hece ölçüsü ve kafiye uyumu dikkat çekmektedir. Çetin'de yer alan Şah İsmail'in saraya söylediği şiir, 8'li hece ölçüsüne uygun olmakla birlikte, üçüncü dördlüğün üçüncü mısraı 11'li'dir, ikinci dördlüğün üç ve dördüncü mısraı eksiktir. "Sarayı senden yol isterim" ayağı ile söylenmiştir.

Saraya şu beyiti atıyor

**Şah İsmail geldi sana
Bir yudum su ver, içeyim
..... kana kana.
Sarayı senden yol isterim**

Sarayın yüce çatısı
Etrafında **yoktur kapısı**
Sarayı, yol ver geçeyim.
Bir yudum su ver, içeyim

Aradım **yoktur kapısı**
Sarayı senden yol isterim
.....
.....

Ne yüksek yapmış binasını
Lale yakut ile elmasını
Bulamadım yapan ustasını
Sarayı senden yol isterim

Yoktur kapısı geçeyim
Kanadım yoktur uçayım
**Bir su ver kana kana içeyim
Sarayı senden yol isterim**

Şah İsmail geldi sana
Sendeki olan mihmana
Beni koyma yana yana
Sarayı senden yol isterim
(Çetin, 1998: 149-150)

8. Şah İsmail gürzü ile sarayın duvarını yıkınca içerde bir güzelin gergef işlediğini görür ve ona şiir söyler. Çetin’de Şah İsmail’in gergef işleyen kıza söylediği şiir 8 dörtlükten oluşmaktadır, her iki şiir de karşılıklı olarak söylenmektedir. Ancak Boyabat varyantında dörtlüklerin mısraları eksik ve hece sayıları birbiri ile örtüşmemektedir. Çetin’de yer alan şiir, genel olarak 11’li hece ölçüsüdür, sadece üçüncü dörtlüğün bir mısraı eksiktir. Boyabat varyantında muhtemelen kaynak kişinin durumundan kaynaklı olarak Şah İsmail ile Gülperi’nin karşılaşması, konuştukları konular şiir şeklinde özetlenmiştir. Çetin’de Şah İsmail’in Gülperi’nin kardeşlerini kurtardığı bölümde de şiir söylendiği bilgisi yer almaktadır. Ancak Boyabat varyantında bu kısımda şiir bulunmaz, karşılıklı konuşma olarak yer verilmektedir.

Şu beyiti atıyor orada.

Ey güzel!
Ağlayarak ne gergef işlersin.
Söyle derdin nedir, ya güzel bileyim.

Kız da diyo:

Ey yiğit!
Felek aman vermez, ağrıyor başım.
Durmadan akıyor gözlerim yaşım.
Düşmana gönderdim yedi kardaşım
Sana nasıl söyleyim derdim çoktur

Şah İsmail

Benim derdim var senden beş beter
Söyle Peri nedir derdin bileyim
Gizli dertlerine derman katayım
Söyle Peri derdin nedir bileyim

Şah İsmail

Ben senin derdini bilsem gerektir
Şimdi bir kılıç sana çalsam gerektir
Söyle Peri nedir derdin bileyim

Şah İsmail

Toğru söyle Peri derdin bileyim
Uğruna bu canı feda kılayım

Şah İsmail:

Ey güzel derdini bilmek isterim.
Gözyaşını silmek isterim.
Hakkımdır senle sevişmek isterim

Kız da diyor ki:

Sefa geldin ey evlerin eri.
O da sensin durma gel ileri.
İşte sana kucak açtı Gülperi

Hür türlü derdine derman olayım
Söyle Peri nedir derdim bileyim

Şah İsmail

Hayli demdir yar cemalin görmedim
Girip bahçesine gülün dermedim
Şah İsmailim bir murada ermedim
Söyle Peri nedir derdin bileyim

Peri

Sefa geldin otur ömrümün varı
Derdim çoktur sana nice söyleyim
Alem tabip olsa derman bulunmaz
Derdim çoktur sana nice söyleyim

Peri

Felek aman vermez ağrıyor başım
Gözümden akıyor kan ile yaşım
Düşmana gönderdim yedi kardeşim
Derdim budur sana nice söyleyim

Peri

Dinle yiğit benden doğru kelamı
Bilirim seversin hayr u sevabı
Yedi kardeş çeker gönül azabı

Derdim budur sana nice söyleyim

Peri

Ne diyardan geldin canım Azrail
Estir bad-ı saba zülfü[mü]n teli
Sana kurban olsun bu Gülperi
Ağam budur derdim sana nice
söyleyim
(Çetin, 1998: 152-153)

9. Şah İsmail, Arap Üzengi'nin sarayının önünde bir tepsi yemek görür. Hemen oturup yemeye başlar, Şah İsmail'i gören Arap, tepsi de bulunan yemeğe "kanlı pilav" benzetmesi yapar ve kendisi ile savaşmadan o yemeği yiyemeyeceğini belirtir. Şah İsmail, Arap'a bir şiir söyler. Boyabat varyantında Arap Üzengi ile Şah İsmail'in karşılaşması iki dörtlük ve karşılıklı atışma şeklindedir. Ayrıca Çetin'de yer alan bilgilere, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, birinci dörtlük aynıdır. MZ (Muharrem Zeki Korgunalp'ın yayınladığı hikâyelerdir.) Çetin'de bu bölüm 8 dörtlükten oluşmaktadır. (s. 160-161) Arap Üzengi kendi adının Üzengi olduğunu şiirde dile getirir. Boyabat varyantında Şah İsmail ile Arap karşılıklı gürz vurduklarında Arap'ın nikabı açılır ve Şah İsmail onun ayın on dördü gibi bir kız olduğunu görür ve Arap da kendini yenebilecek bir kişi ile evlenmek ister, anlatıcı bu durumu nesirle aktarmıştır. Boyabat varyantında Şah İsmail'in kahramanlığı ön planda tutulur iken Çetin'de âşık kimliği ön planda tutulmaktadır.

Şah İsmail diyor ki;

Gandahardan çıktım ben diyara
Aman Arap alma bozma keyfimi
Kır atımı sürdürüm nice dağlara
Aman Arap alma bozma keyfimi

Arap diyor ki,

Bak karşımda nasıl ürperiyorsun.
Sanki Azrail'e can veriyorsun.
Aman Arap diye yalvarıyorsun.

Şah İsmail

Kandahardan geldim murat almağa
Aman Arap gel incitme beni
Koyuver kendi yoluma
Aman Arap gel incitme beni

Arap

Seherde [bir] keklik düştü tuzağa
Avını şaşırılmış düşü[p] gider
Korkusundan dudakları çatlamış
Aldırmış avını âşık var gider
(Çetin, 1998: 160)

10. Şah İsmail ve Arap Üzengi, Gülizar için Hint diyarına giderler. Amaçları orada Gülizar'ı kaçırmaktır. Hint ülkesine vardıklarında davul zurna çalmaktadır. Yaşlı bir kadından davul ve zurnanın **Gülizar ve valinin oğlunun düğünü** olduğu için çalındığını öğrenirler, ancak Gülizar 40 gün mühlet ister. Yaşlı kadın aracılığı ile Gülizar ile Şah İsmail gülşen bahçesinde buluşurlar ve karşılıklı şiir söylerler. Çetin'de de hikâyenin motifleri aynıdır, ancak **Gülizar, Hint ülkesinin padişahının oğlu** ile evlenmektedir. Gülizar, Şah İsmail'in gönderdiği yaşlı kadında ona kendisinin verdiği altın tarağı görünce Şah İsmail'in geldiğini öğrenir. Boyabat varyantında ise Şah İsmail ile Gülizar ilk görüştüklerinde birbirlerine nişan olarak Gülizar, Şah İsmail'e parmağındaki altın yüzüğü, Şah İsmail de ona, şahininden kopardığı iki tüyü verir. Ancak şahinin tüyleri, hikâyede bir motif olarak yer almaz. Boyabat varyantında bu kısım, dört dörtlük, ikinci dörtlükte iki mısraı eksiktir ve karşılıklı konuşma şeklinde 11'li hece ölçüsü ile yer almaktadır. Şah İsmail "Geldin yanıma" Gülizar, "Nişanım sendedir yar sefa geldin" ayağı ile görülür. Çetin de ise altı dörtlük, ikinci dörtlüğün iki mısraı eksik, 11'li hece ölçüsü ile yer almaktadır. Şah İsmail "ile geliyor" Gülizar, "Nişanım sendedir yar sefa geldin" ayağı yer alır. Gülizar'ın söylediği mısra her ikisinde de ortakır.
Şah İsmail şu beyiti atıyo;

Ben de bildim taze gelin olmuşsun

Giyinip kuşanıp geldin yanıma.
Hasretle yavrum sararıp solmuşsun.
Giyinip kuşanıp geldin yanıma

Gülizar alıyo;

Senden ayrılalı gülmedim asla.
Nişanım sendedir yar sefa geldin

Şah İsmail

Senden ayrı eriyip solacaktım.
Bir gün yanıp tütüp kül olacaktım
Günlerce aşkınla yaktın bağırimi
Giyinip kuşanıp geldin yanıma

Gülizar Hanım

Ben de senin gibi her dem ağladım.
El kırmızılı ben karalar bağladım.
Hıçkıra hıçkıra coşup ağladım.
Nişanım sendedir yar sefa geldin

Şah İsmail

Ben de bildim taze gelin olmuşsun
Giymiş kuşanmış al ile geliyor
Girmi yar bahçesine dermiş
de[v]şirmiş
Dostuna belgüzar vermeğe gül ile
geliyor

Gülizar

Senden ayrılalı bir dem gülmedim
Nişanım sendedir yar sefa geldin

Şah İsmail

Yeter oldu bu istemler yetişir
Göz göz oldu kara bağrım tutuşur
Ben sanırdım tuti kamer ötüşür
Sevdiğim bana şirin ile geliyor

Gülizar

Yıkılsın bahçelerin neyleyim
Dökülsün ayvalar narı neyleyim
Senden özge gayrı yarı neyleyim
Nişanım sendedir yar safa geldin

Şah İsmail

Şah İsmail geldi girdi gülistana
Aktı çeşmim yaşı döndü ummana
Aduların haber verir düşmana
Padişah'tır kalkar eylenen gelir.

Gülizar

Safa geldin safa ömrümün varı
Uğruna çekerim ah ile zarı
Sana kurban olan bu Gülizarı
Derdimin dermanı yaz sefa geldin
(Çetin, 166-167)

11. Arap Üzengi, Şah İsmail ile Gülizar konuşurken yakalanma ihtimallerine karşı, Gülizar'ı atına alır ve oradan kaçarlar. Uzaklaştıktan sonra Şah İsmail ve Gülizar uykuya dalar, Arap Üzengi nöbet tutar ve arkalarından bir ordu geldiğini görür. Onları uyandırmaya kıyamaz ve tek başına savaşır. Geri geldiğinde onların hâlâ uykuda olduğunu görünce şiir söyler. Çetin'de de Arap Üzengi'nin Şah İsmail ile Gülizar'ı uyurken bırakıp da savaştığı bölümdeki şiir ile benzerlik görülmektedir. Boyabat varyantında söylenen şiir ile Çetin'de yer alan şiir karşılaştırıldığında büyük oranda benzerlik taşıdığı görülmektedir. Diğer bir husus da aynı ifadenin aynı kelimelerle farklı ifade edilmiş olmasıdır. 11'li hece ölçüsü ile meydana getirilen şiir, abab, cccb şeklinde kafiye düzeni ve "Uyan ey/hey sevdiğim bak/gör neler oldu" ayağı ile yer almaktadır. Çetin'de Şah İsmail'i babasının öldürmek istemesi üzerine söylediği şiir yer almaktadır. Ancak Boyabat varyantında bu konu üzerine bir şiir yer almamaktadır.

Şu beyiti atıyo şimdi Arap Özengi;

Hindin yolunda bir duman yükseldi.
Uyan ey sevgilim bak neler oldu
Arkamızdan bir sürü asker geldi.
Uyan ey sevdiğim bak neler oldu.

Kendim kız, adım Arap Özengi

Bir aslan ne yapar birçok kaplana

Allah Allah deyip çıktım meydana
Boyadım işte meydanı al kana
Uyan ey sevdiğim bak neler oldu

Aldı Arap

Bayramdan daha çok severim cengi
Yoktur cihanda naranın dengi.

Yine duman çöktü Hindin yoluna
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Dört yanımız döndü kara dumana
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi haber gitti Hind'e Yemen'e
Anlar da susamış bir avuç kana
Bir tilki neylesin bir aç arslana
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi menzil gitti gelir Habeşi
Anlar da ederler bizimle cengi

12. Şah İsmail, ormanda gözlerine mil çekilip bırakıldığında Allah'a dua içeren şiir söyler. Çetin'de yer alan varyantlarda, şiir karşılaştırmalarında ve Boyabat varyantında bu durum şöyle açıklanmaktadır. Şah İsmail'in babası onu öldürmek istediği zaman askerlerinden biri, onu öldürmek yerine gözleri oyularak ormana bırakılmasının daha iyi olacağını söyler. Şah İsmail, ormanda güvercinlerin konuşmalarını anlayıp iki tüyü gözlerine sürdüğünde gözleri açılır. Sonrasında Şah İsmail, bir şükür edasıyla şiir söyler. Boyabat varyantındaki şiir ile Çetin'de yer alan şiir birebir aynıdır. 7'li hece ölçüsü aaxa, bbzb, ccyb kafiye düzenine sahiptir. Çetin'de dördüncü dörtlük yer almasına karşın Boyabat varyantında dördüncü dörtlük yer almamaktadır.

Başlıyor şimdi;

Ey cihanı yaratan

Gökyüzünü donatan

Beni nasıl kurtardın

O karanlık hayattan

Sonsuz minnetle sana

Yeni can verdin bana.

Kavuşturduğun ruhumu

Yine aydın cihana.

Ah diyerek tutuştum

Günden mahrum olmuştum.

Şimdi derdim kalmadı

Gözlerime kavuştum

Dereler doldurdum kan ile leşi
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi haber gitti gelir Firengi
Anlar da ederler bizimle cengi
Gör neler işledi Arap Üzengi
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu
(Çetin, 1998: 170)

Şah İsmail

Ey cihanı yaratan

Gökyüzünü donatan

Beni nasıl kurtardın

O karanlık hayattan

Sonsuz minnetler sana

Yeni can verdin bana

Kavuşturduğun ruhumu

Gene aydın cihana

Ah ederek tutuştum

Günden mahrum olmuştum

Şimdi derdin kalmada

Gözlerime kavuştum

Şah İsmail sana der
Hep kör kalsaydım eğer
Gençliğimde olurdu

Bütün hayatım heder
(Çetin, 1998: 178-179)

Şah İsmail'in gözü açılınca hemen döner ve Arap Üzengi'nin Gülizar ve Gülperi'yi teslim etmediğini ve kendisinin de teslim olmadığını öğrenir. Bu kısım Çetin'de Arap Üzengi'nin daha önceden remil bakması sonucu, Şah İsmail'in babasının yapacaklarını önceden gördüğü ve ayrı sarayda oturdukları şeklindedir. Boyabat varyantında ise bu durum Arap Üzengi'nin öngörülü olması şeklinde açıklanmaktadır. Şah İsmail geri döndüğünde babasının ordusu içinde Arap Üzengi ile mücadele eder. Boyabat varyantında Şah İsmail'in nara atması, Arap Üzengi tarafından bilinir ve korkmasına neden olur. Sonrasında, padişahın Şah İsmail'i tanımaması buna karşın onun cenginden dolayı ödüllendirilmesi için Şah İsmail'e kendisinin olan savaş takımlarını hediye etmesi şeklinde yer alır. Şah İsmail, gece Arap Üzengi'nin sarayına gider, karşılıklı konuşmadan sonra ertesi gün padişahın nasıl öldürüleceği üzerine plan yaptıkları anlatılır.

Boyabat varyantı Arap Üzengi ile Şah İsmail'in ertesi gün yapılacak mücadele sonunda padişahın Arap Üzengi tarafından öldürülmesi ile biter, devamında Şah İsmail, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ölünceye kadar mutlu yaşarlar. Çetin'in temel aldığı yazma ile Boyabat varyantı ile aynı son ile biter. Boyabat varyantının sonunda dua kısmı şiir şeklindedir.

Çetin'de MZ'de ise hikâyenin sonu farklıdır. Padişahın ölümünden sonra Şah İsmail, Gülperi'ye nikâh kıymış ancak Gülizar ve Arap Üzengi'ye nikâh kıymamıştır, bu kısım Arap Üzengi, Gülizar, Gülperi ve Şah İsmail'in karşılıklı şiir söylemesi ile gösterilir.

13. Boyabat varyantının sonunda hikâyenin bitişi bir dua ile tamamlanır.

Hakk sillesinin sedâsı yoktur
Bir vurdu mu devâsı yoktur

Zalımın zulmü varsa, mazlumun da Allah'ı var
Zulmetmek kolay emme yarın Hakk divânı var

Zalımın rüşte ikbâlini bir ah keser
Rızka mani olanın rızkını da Allah keser

Bu dünyada dost istersen Hz. Allah yeter
Mürşid-i kâmil istersen Hz. Kur'an yeter

Delil istersen Hz. Muhammed yeter

Meşgul olmak istersen ibadet yeter

İbret almak istersen ölüm yeter

Bunlar da yetmez dersen nar-ı cehennem yeter

Kader de neyse olur itme merak

Uyma kendi nefesine Hakkın emrine bak

Altından ağacın olsa zümrütten yaprak

Akıbet gözünü doyurur bir avuç toprak

Bul erbabın akıl danış çünkü bu bir ferasettir

Uyma hava nefesine sakın sabrın sonu selamettir

Ne aldandın be hey gafil bu can sana amenettir.

Sonuç

Halk hikâyeleri, destan döneminden sonra yer almaları, konularının büyük çoğunluğunun sevda olması, eğlence amacıyla anlatıldıkları düşüncesine yol açmaktadır. Ancak kanaatimize göre, atlı göçebe döneminden sonra yerleşik hayatın sancılarının ortaya konulduğu, anlatıldığı dönemin sosyal ve siyasal olaylarının yansıtıldığı bir izdüşüm olarak da yorumlamamız mümkündür. Nesir kısmında, âşık ve meddahların halkın eğitimi ve elçi rolünün yanında nazım kısımlarında geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi gördüğü de unutulmamalıdır. Çalışmamızda ele aldığımız Şah İsmail Hikâyesi'nin asıl kahramanının Türkiye sınırları içinde yaşamamış olmasına karşın, atlı göçebe kültüründeki alp tipine duyulan özlemi ifade ettiği kanaatindeyiz. O, ata yurdundan gelen destan döneminin son uzantısı rolündedir. Aynı zamanda karşılaşılan yeni toplumlar ve "yerleşik hayat" döneminin bir getirisi olan aile özelinde olmakla birlikte toplumda; kıskançlık, çekememezlik, vb. duyguları genel bağlamda kardeşler arasındaki rekabeti açıklar gibidir. Hikâyede yer alan üç kadın ilk izlenim olarak çok eşlilik gibi görünmesine karşın, yaşanan üç dönemi işaret eder gibidir. Arap Üzengi'nin Dede Korkut Hikâyelerinde Saru Donlu Selcen Hatun gibi olması, Gülperi'nin bir masal kahramanı görülmesinin yanı sıra kapısı olmayan sarayda yaşaması, bilinmeyen yeni hayatın yansımalarıdır, Gülizar ise, konargöçer hayatın yavaş yavaş kaybolmasını hatırlatmaktadır. Adı geçen kahramanlar ile anlatılmaya çalışılan bu durum, karşılıklı şiirler ile zirveye ulaşmaktadır. Halk hikâyelerinin özellikle 20. yüzyılın başında yazıya aktarılmasından sonraki dönemlerde de ulaşılabilen kaynak kişiler aracılığıyla derlenmesi aralarında olan benzerlikler ve farklılıklar halkın yaşadığı sosyal olayların bir yansımasıdır.

Boyabat varyantı olarak incelediğimiz derlemenin daha çok yazma ile benzerlik göstermesi, kaynak kişinin köklerine sıkı sıkıya bağlı olmasının yanında bazı şiirlere yer verilmemesi ya da yavaş yavaş hikâyede geçen kavramların inandırıcılık özelliğinin kaybolması ile farklı bir anlatımla ele alındığını göstermektedir. Yazma ve daha önce yapılan derlemelerde Şah İsmail badeli âşık iken Boyabat varyantında ilk görüşte aşk motifi yönünde değişime uğraması şiirlerin dörtlüklerin azalması bunun bir kanıtı gibidir. Ancak kaynak kişi, destan, masal ve halk hikâyesini bir arada sunarak, artık hayal de olsa geçmişin kapılarını aralamıştır. Bu hikâyeyi bize ulaştıran başta Sabri Koz olmak üzere, derlemeyi yapan Cemil Kahraman'a, derlemenin tozlu kasetlerden kurtulmasına vesile olan Cengiz Kahraman'a, hepsinden önemlisi ilk öğrendiği şekli ile bize ulaştıran kaynak kişimiz Memiş Menteş'e sonsuz teşekkürler.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar:

- Alptekin, A. B. (2009). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ.
- Boratav, P. N. (2002). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı.
- Çetin, N. G. (1998). *Şah İsmail hikâyesi üzerine monografik bir inceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ergun, S. N. (1946). *Hatayî Divanı Şah İsmail Safevi edebi kişiliği hayatı nefesleri*. Ankara: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Uysal, Y. (2020). Şah İsmail ve Gülizar Hanım hikâyesi Alanya varyantı üzerine mukayeseli bir inceleme. *Gazi Türkiyat*, 26, 165-185.

Sözlü Kaynaklar:

- KK-1: Memiş Menteş, doğum ve ölüm tarihi bilinmiyor, hikâyeye 1984-85 İstanbul'da derlenmiştir. Derleyen: Cemil Kahraman, 1946 Sinop /Boyabat-Dereçatı köyü doğumlu.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Tarih:2023-10-11, Sayı: T2023-1697 /Tekirdağ Namık Kemal University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board Date :2023-10-11, Number: T2023-1697.

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Bu hikâyeyi bize ulaştıran başta Sabri Koz olmak üzere, derlemeyi yapan Cemil Kahraman'a, derlemenin tozlu kasetlerden kurtulmasına vesile olan Cengiz Kahraman'a, hepsinden önemlisi ilk öğrendiği şekli ile bize ulaştıran kaynak kişimiz Memiş Menteş'e sonsuz teşekkürler./ *Endless thanks to Sabri Koz for bringing this story to us, to Cemil Kahraman for compiling it, to Cengiz Kahraman for getting rid of the dusty cassettes, and most importantly to Memiş Menteş, our source person, who brought it to us as he first learned it.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.*